

Hans Renders

Van dromer tot doener, maar altijd beschaafd

Johan Huizinga was geen *wichtigmacher*. In zijn vijftig pagina's tellende autobiografie die hij vlak vóór zijn dood in 1945 schreef, vertelt hij dat zijn vriendjes van het gymnasium hem probeerden te overtuigen dat de sprookjes van Hans Christian Andersen flauw waren. Toch heeft hij zijn leven lang deze eenvoudige vertelde verhalen gesavoureed. Naar eigen zeggen is hij evenwel nooit een groot lezer geweest. Voor iemand die later hoogleraar in de geschiedenis is geworden, is het verbazingwekkend dat hij gedurende zijn hele studententijd zelfs geen kranten las. Huizinga's milieu was dat van het 'nachleben' van de Beweging van Tachtig en dat leerde hem dat de wetenschap ver beneden de kunst gesteld moest worden. Het ware leven moesten artistiek voelende jonge mensen in hun binnenste zoeken en niet in iets plats als de politiek. Vanuit deze gedachtengang moeten Huizinga's uitspraken over wandelingen waarbij zijn geest bevangen werd door 'aetherische' genietingen begrepen worden.

Geheel in deze lijn van geestesgesteldheid die zich buiten de grenzen van het dagelijks bestaan begaf, studeerde hij in Groningen af op het Sanskrit. Na zijn doctoraat liep hij enige tijd colleges in Leipzig om vervolgens zijn oorspronkelijk proefschrift over de uitdrukking van gewaarwordingen van licht en geluid in de Indogermaanse talen af te zweren. Hij promoveerde in 1897 uiteindelijk op een onderzoek naar de hofnar in het oud-Indisch toneel.

Hoewel zijn ambities elders lagen, solliciteerde hij naar een leraarsbetrekking in Haarlem. Dat hij werd aangenomen terwijl hij niet bijster veel van geschiedenis afwist, kwam door toedoen van een van zijn leermeesters, P.J. Blok. Hui-

zinga werkte hard aan zijn lessen, maar het leraar spelen ging hem maar matig af. In zijn vrije tijd probeerde hij te publiceren over Indogermaanse taalproblemen, maar dat wilde ook niet vlotten. Door al dit gezwoeg leefde hij buiten de schooltijden als een kluzenaar. In een brief aan zijn vader en (stief)moeder geeft de jonge leraar aan hoe hij tegenover zijn werk staat: *'Als ik te dicteeren sta: dubbele punt, nieuwe regel, want zo moet het wel, voel ik mij erg vulgair, maar om twaalf uur troost mij dan weer het idee: nu heb ik weer f3 verdiend.'*

Het was weer Blok die ervoor zorgde dat hij de opdracht kreeg een geschiedenis van de stad Haarlem te schrijven. Deze studie was voor Blok aanleiding hem op 1 augustus 1905 als hoogleraar naar de historische faculteit van Groningen te halen.

In het nu verschenen tweede deel van Huizinga's briefwisseling die tot 1933 loopt, staat geen brief die herinnert aan het ernstige meningsverschil dat in 1925 rees tussen Huizinga en Blok. Uit andere bronnen weten we dat het met de opvolging van Blok te maken had. In het vorig jaar verschenen eerste deel lezen we trouwens ook niet wat Huizinga allemaal aan hem te danken had. Dat is jammer, maar er is niets aan te doen om de doodeenvoudige reden dat de correspondentie met Blok niet geschreven of niet bewaard is.

Een heleboel andere kwesties en denkbeelden komen gelukkig wel in deze twee (het derde en laatste deel verschijnt volgend jaar) kloeke boekdelen aan de orde. Zo is daar Huizinga's opvatting dat historici zich niet te druk moeten maken over de theorie van de geschiedenis, die zou alleen maar afleiden van het eigenlijke werk. In brieven aan zijn leerling Jan Romein komt deze opvatting het duidelijkst naar voren, waarschijnlijk om een ondubbelzinnig liberaal geluid tegen Romeins marxistische geschiedopvatting te laten horen. En misschien ook wel omdat Romein het bestond een theoretisch promotievoorstel in te dienen omdat hij niet veel tijd had om in de bibliotheek te werken!

In 1921 schrijft Huizinga aan Romein: *'Ik acht het geen voordeel, als iemand al in zijn eerste jaren zoo door allerlei levens- of maatschappelijke vragen wordt meegesleept. Onder een reeks academische zaligsprekingen zou kunnen staan: Zalig die laat beginnen te denken, want zij zullen examen gedaan hebben, eer hun hersens gaan werken.'*

Een van de talloze andere promotievoorstellen die Romein bij Huizinga indient, wordt door Huizinga als volgt getorpedeerd: *'M.i. verwacht ge doorlopend "methode" en "opvatting" der geschiedenis, en zolang ge dat doet, kunt ge in*

deze lijn niets goeds bereiken.' Ondanks Romeins aangebrande antwoord, waarin hij beweert dat de professor hem op diverse punten heeft misverstaan, promoveert hij later bij de slavist Van Wijk. De correspondentie met Romein blijft nog jaren doordruppelen. Maar Huizinga houdt afstand. In 1928 reageert hij op een verzoek tot medewerking aan *De Gids*: *'Zend het in bij Colenbrander, en wij zullen het gaarne beoordelen.'* Ondanks een zekere toenadering in de loop der jaren, schreef Huizinga voor de curatoren van de Amsterdamse universiteit over de overwogen hoogleraarsbenoeming van Romein dat hij op grond van diens levensbeschouwing hem *'niet gaarne het onderwijs in de Vaderlandse Geschiedenis ziet toevertrouwd.'* Toch was Romein door zijn cultuurhistorische werkwijze de enige erfdrager van Huizinga.

In zijn brieven aan Henriëtte Roland Holst is Huizinga niet zo uitgesproken anti-marxistisch, hij stelt de vriendschap met haar hoger dan de politiek. Dat maakte hem tolerant. Geregeld prijst hij haar boeken en zo nu en dan neemt hij ook een gedicht van haar op in *De Gids*. Nadat hij haar zijn boek over Amerika had toegestuurd (aan talloze mensen in binnen- en buitenland stuurde Huizinga zijn boeken altijd op) reageerde zij aanmatigend of naïef, hoe moeten we het noemen? Zij zou niet weten wat er vanuit historisch-materialistisch standpunt op aan te merken was, *'al zou natuurlijk een marxistische strijder sommige punten feller belicht hebben.'* Huizinga laat het allemaal over zijn kant gaan, zo valt tenminste uit de brieven van Henriëtte af te leiden. De Holsten hebben alle brieven van Huizinga vernietigd en toen Henriëtte in 1949 haar autobiografie publiceerde, kwam daar de naam Huizinga welgeteld twee keer in voor. Eén keer omdat zij zijn huis passeerde en de tweede keer om te vertellen dat Huizinga eind jaren dertig een bekoring voor zijn huismeid opvatte. Uit de onlangs gepubliceerde correspondentie tussen Adriaan, Henriëtte en Richard Roland Holst weten we dat 'Jet' in ieder geval tot in 1942 intensief contact met hem onderhield. In de brieven van haar man en meest trouwe correspondent van Huizinga wordt de politiek van Henriëtte meer dan eens als een soort slepende ziekte voorgesteld. Zijzelf drukte zich overigens niet veel anders uit in een brief aan Huizinga: *'Dit is voor mij het geloof waar ik niet buiten kan en het leven zou voor mij geen zin hebben, zoo het mij ontviel.'* Wat zou Huizinga daar nog aan toe hebben moeten voegen.

Tijdens een van zijn wandelingen in 1907 raakte Huizinga in een soort trance en kwam toen tot het inzicht dat de late middeleeuwen niet als een aankondiging van de renaissance, maar veeleer als een afsterving van een voorbije periode geïnterpreteerd moesten worden. Het was deze ingeving die hem motiveerde zijn beroemde *Herfstij der Middeleeuwen* te schrijven. Omdat Huizin-

ga nooit haast had en alleen in de ochtenduren werkte, verscheen het boek twaalf jaar later. Het ontstaansproces is goed te volgen aan de hand van de vele brieven die hij vanaf de eeuwwisseling aan Jan Veth schreef.

De nu gepubliceerde anthologie van brieven aan en van Huizinga geeft een duidelijk idee van Huizinga's dagelijkse doen en laten. Dat er ontzettend veel correspondentie verloren is gegaan, wordt grotendeels goedgemaakt doordat uit de vele overgeleverde antwoordbrieven te destilleren valt wat de meester heeft geschreven. En aan de brieven van Huizinga die wél zijn overgeleverd, kunnen we wel zien dat hij geen grootepistolair talent was. Maar duidelijk was hij wel. Dat blijkt al uit een van de allereerste brieven. Huizinga antwoordt aan Jan Veth, de medeoprichter van *De Kroniek*, dat hij niet regelmatig tekeningen voor zijn blad kon maken omdat '*U misschien politieken satiren of anderszins actuele zaken van mij verwacht.*' Dank zij deze brief en dank zij de voortreffelijke annotaties die steeds onderaan de brieven (dus niet achterin het boek verstoppt) zijn afgedrukt, weten we dat Huizinga een paar tekeningen had ingestuurd en vervolgens uitgenodigd werd vast medewerker te worden. In een noot lezen we dat er nooit tekeningen van Huizinga in *De Kroniek* zijn verschenen. Nergens in de Huizinga-literatuur wordt gewag gemaakt van een expositie van Huizinga's beeldend werk. Toch bewaar ik al jaren een bericht uit *Het Nieuws van den Dag* over een in 1952 gehouden expositie in de Amsterdamse Boekhandel Bas, getiteld *Schilderende Schrijvers* waar ook werk van Huizinga vertegenwoordigd was. Voor liefhebbers van Huizinga's tekeningen kan ik wel verwijzen naar het in 1951 uitgegeven boek *Keur van gedenkwaardige tafereelen uit de vaderlandse historien*.

Verreweg de meeste brieven komen van de in Duitsland wonende André Jolles. In het derde deel zal Jolles niet meer voorkomen, want nadat hij zich in 1933 tot het nationaal-socialisme bekeerde, brak hij de vriendschap af. De honderden brieven die Huizinga vanaf de eeuwwisseling van hem ontving, zijn uitermate vervelend om te lezen. In lange woordbreisels toont hij zich als een gefrustreerde, rancuneuze en over het paard getilde wetenschapper, die zijn hele leven tevergeefs bezig is geweest een hoogleraarsbetrekking in Nederland te verkrijgen. '*Ik heb, zoals ik je al eens schreef, last van mijn "persoonlijkheid". Te veel ego in zijn kosmos,*' zo schrijft hij in 1928. Dat was een waar woord zoals we onder meer in een brief uit 1913 geïllustreerd zien. Hij schrijft een lang epistel waarin alle essays aan de orde komen die hij nog wil schrijven. Bijna elke alinea eindigt met: '*Maar ik kom er niet toe.*' Een maand later stuurt hij Huizinga zelfs een onafgemaakte brief toe met het begeleidend commentaar: '*Hierbij een*

klein document voor mijn latere biografie.' Johan Huizinga moet erg op hem gesteld zijn geweest, want hij heeft Jolles bij zijn zevenendertig pogingen om hoogleraar te worden steeds actief gesteund. Jolles was een warhoofd die in al zijn publikaties bleef steken. Uit zijn brieven blijkt dat de artikelen die er toch van hem in *De Gids* verschenen allemaal door Huizinga geredigeerd werden. En dat ze vervolgens werden gepubliceerd, was te danken aan het feit dat Huizinga redacteur was. Jolles zeurde ook nog over geld en permitteerde zich stilistische kritiek op andere *Gids*-medewerkers. Na de breuk vernietigde Jolles alle brieven van Huizinga. Dat ook nog.

Omdat Huizinga in 1905 professor geworden was, moest hij de Indologie er geheel aan geven. 'Maar,' zo schrijft hij aan een van zijn vrienden, 'anders zou ik intensieve studie van de godsdienstwetenschap van de Indologie gemaakt hebben.' Huizinga was dan wel liberaal en kwam daardoor vaak in botsing met verstokte communisten en katholieken, en in de jaren dertig, met nationaal-socialisten, voor religie was hij zeker niet ongevoelig. De aanvallen van de katholieke professor Gerard Brom waren van een te onbeduidend niveau om Huizinga ertoe te verlokken dit gevoel duidelijk te formuleren. In 1922 schrijft hij Brom als reactie op een boekrecensie: 'Het is Uw gewone fout: in Uw ijver gaat Uw pen er met U vandoor.' En: 'Wat mij hindert, is, dat U aan het feit, dat ik in mijn essays over Amerika niet de rol van de katholieke kerk behandeld heb, een diatribe vastknoopt, alsof dat mij stempelde tot een kortzichtig en bekrompen papenhater. (...) Het is mij geenszins om een rectificatie te doen: laat uw lezers gerust in den waan, dat ik de schoonzoon van een professor en een bekrompen papenhater ben.' Twee jaar later: 'Wel moet ik opnieuw het hoofd schudden over Uw interpretatie van mijn wereldbeschouwing.' Het is duidelijk, Huizinga's grenzen waren te ruim voor een vastomlijnde wereldbeschouwing. Ook het intellectuele klimaat in Nederland was te nauw voor hem. Een illustratie van zijn internationale gerichtheid blijkt uit de vele Duits-, Engels- en Franstalige brieven die in deze uitgave zijn opgenomen. Verder sprak hij nog Italiaans. En ook las hij vloeiend Russisch, zo blijkt uit een brief aan Henri Pirenne. Deze Gentse professor en internationaal vermaard historicus had Huizinga aangeschreven met het verzoek om advies over het inrichten van zijn colleges. Later zijn het echte vriendschapsbetuigingen. En toen Pirenne in de oorlog 14-18 in krijgsgevangenschap zat, maakte Huizinga deel uit van een groep vrienden die hem om toerbeurt een pakket levensmiddelen stuurde.

Op het persoonlijke vlak moest Huizinga zware tegenslagen incasseren. Uit een brief van Frederik van Eeden blijkt dat zijn broer Jakob op Walden behandeld

werd voor een verslaving aan verdovende middelen. Maar de zware klappen moesten toen nog komen. In 1914 verloor hij zijn vrouwen moeder van zijn kinderen na een langdurig ziekbed en een paar jaar later overleed zijn zoon Dirk. Deze zware verliezen zouden zijn hele leven als littekens in zijn hart gegrift staan.

Een maand na het verlies van zijn vrouw kreeg hij de prestigieuze leerstoel van Leiden aangeboden en van 1916 tot 1933 was hij redacteur van het algemeen culturele tijdschrift *De Gids*. Dat laatste is belangrijk. Huizinga wilde geen specialist zijn, alle latere generalisten in de geschiedwetenschap hebben zich op hem gebaseerd. Zijn redacteurschap van *De Gids* ondersteunt Huizinga's opvatting dat kunst en wetenschap niet uit elkaar gehaald moeten worden. Hij groeide over zijn *Nieuwe Gids*-invloed heen, zou je kunnen zeggen, doordat hij de wetenschap niet meer minderwaardig aan de kunst achtte. Het waren beide middelen om dichterbij het werkelijke te geraken. Hij kon zich vreselijk ergeren aan de aanmatiging van veel kunstenaars die het alleenrecht op 'het gevoel' claimden.

Uit de brieven blijkt dat Huizinga zijn werkende leven lang geïntrigeerd is geweest door het spel in onze cultuur, en getuige zijn proefschrift ook in het spel van de cultuur van anderen. In 1938 publiceerde hij daarover zijn beroemd geworden boek *Homo Ludens*. In deze studie introduceerde hij het woord *ludiek*, overigens niet om hiermee naar maatschappijvormende happenings te verwijzen, maar om aan te geven dat cultuur ontstaat door niet noodzakelijke handelingen. Hij koppelt vrijheid direct aan het niet-nuttige. Voor wie in Huizinga de onversneden humanist (hij schreef tenslotte een biografie over Erasmus) of liberaal zag, raakt teleurgesteld net voor het dichtslaan van *Homo Ludens*. In zijn laatste zin toont hij zich toch de vrome conservatief die hij óók was: '*In ieder zedelijk bewustzijn dat gegrond is in erkenning van gerechtigheid en genade, komt de vraag spel of ernst, die tot het laatst onoplosbaar bleef, voor goed tot zwijgen.*'

Zijn boek *In de schaduwen van Morgen* dat drie jaar eerder was verschenen en onmiddellijk een groot succes kende, bevat enkele al te eenvoudige denkbeelden (om ook dié de revue te laten passeren) die op een treffende manier door W.F. Hermans zijn becommentarieerd. Huizinga was steeds banger geworden dat de wereld door motoren en megafoons ten onder zou gaan. '*Het zou voor niemand onverwacht komen, als de waanzin eensklaps uitbrak in een razernij, waaruit deze arme Europese mensheid achterbleef in verstomming en ver-*

dwazing, de motoren nog draaiende en de vlaggen nog wapperende, maar de geest geweken. Wat zou er gebeuren, zo vraagt Hermans zich af, *'als op een goede dag de geest er nog wel was, maar de motoren niet meer draaiden.'*

Annie Verschoor, de vrouw van Jan Romein, was ook een leerlinge van Huizinga. Zij schrijft in haar autobiografie dat Huizinga een verwarrende verschijning was: *'Hij had op het eerste gezicht een boerenkop. Niet helemaal ten onrechte schreef hij aan een uitgever, die om zijn portret vroeg: 't is beter dat de lezer ziet, het breinwerk wel, maar 't smoelwerk niet.'* Over haar man vertelt ze dat hij een Schüler-complex had tegenover Huizinga, bij ieder stuk dat hij schreef, dacht hij: wat zou Huizinga ervan zeggen?

Huizinga wilde een beeld van de geschiedenis geven, niet een opeenstapeling van losse feiten zonder synthese. In *Herfstij der Middeleeuwen* is hem dat uitstekend gelukt. Hoe ervoeren de mensen hun eigen tijd? Om daar achter te komen bedreef hij cultuurgeschiedenis. De beeldende kunst en de literatuur verbinden in *Herfstij* de losse feiten tot een synthese.

Na het lezen van de twee delen correspondentie zijn er weinig gebeurtenissen die in het geheugen gegrift blijven staan. De lezer krijgt een beeld van de historicus Huizinga. De wat in zichzelf gekeerde geleerde die nooit haast had en toch korte brieven schreef. Je kunt je voorstellen hoe hij de post door zijn huishoudster in zijn lichte werkkamer liet brengen, terwijl hij schreef en dacht aan het zwevende en toch heldere *Herfstij*. Ik zie een schilderij met de Haarlemse kerk van Saenredam voor me. Misschien wel omdat deze kerk niet vanuit een christelijk oogpunt is geschilderd, maar de schilder blijk geeft van een groot respect voor het bouwsel.

We weten nu ook wat de buitenwereld Huizinga bracht en wie hem brieven schreef. Het moet gezegd worden dat Huizinga meer levendige brieven ontving dan hij zelf schreef. Zelfs over de paar gebeurtenissen die werkelijk diep in zijn persoonlijk leven hebben ingegrepen, schrijft hij weinig. De dood van zijn vrouw vormt overigens een ontroerende uitzondering op deze regel. Verder is het verbazingwekkend dat in de heel intensieve correspondentie met Henriëtte Roland Holst de Russische revolutie maar één keer genoemd wordt en dit is wanneer mevrouw Roland Holst meldt dat zij een heleboel Russische kranten uit 1917 bezit die Huizinga wellicht voor zijn colleges kan gebruiken.

Nadat in 1919 *Herfstij* is verschenen, begint Huizinga zijn boek op ruime

schaal rond te sturen naar vakgenoten en vrienden. Dat bleek een goede P.R.-methode te zijn die tot vertalingen in het Duits, Engels en Frans leidde. De Franse editie heeft hij zelf vertaald en zij verscheen na dertien moeizame jaren van correspondentie met zijn aarzelende uitgevers. Hij blijft wel duidelijk, zoals uit een antwoord aan zijn Duitse uitgever blijkt: *Herfsttij* moet onverkort uitkomen of anders niet. En als de vertaalster, de vrouw van Jolles, niet vóór 20 maart 1922 een fatsoenlijk contract krijgt, vervalt de uitgave ook.

De Engelse editie werd gunstig door Bertrand Russell besproken. Huizinga refereert er nergens aan, maar hij zal er mee verguld zijn geweest, ondanks het feit dat hij zijn uitgever ten strengste had verboden hem kritiek over zijn werk toe te zenden.

De brieven aan Jan Veth, gedurende dertig jaar, geven blijk van een grote bewondering voor deze kunstenaar. Na diens dood in 1925 liep Huizinga's in memoriam uit op een boek dat veel lof oogstte. Het was met zoveel empathie geschreven dat de studie sterke autobiografische trekken vertoont. In een brief aan Veth uit 1921 onderstreept Huizinga nog eens dat hij de scheiding tussen kunst en historie verkeerd vindt. Veth was het hier mee eens. In Huizinga's boek van vijf jaar later, komen we deze opvatting weer tegen... nu aan Veth toegeschreven.

Huizinga's opvatting over Freud, uitgesproken in een brief aan zijn Amerikaanse collega B. Malinowski, toont ook de weerzin aan die hij had tegen gewichtigdoenerij: *'I am quite ready of course to acknowledge Freud has great merits for science by recalling the simple fact that sex is an enormous power as well in culture as in nature, and that is neither virtuous nor wise to deny this. But what a nonsense he has heaped up around this important truth!'*

Het artistiekerige van jonge talenten als Hendrik Marsman en Martinus Nijhoff keurt hij in felle bewoordingen af. Het belette hem lange tijd hun talent te onderkennen. Huizinga was wel zo liberaal om te accepteren dat hun bijdragen werden opgenomen in *De Gids*, mits hij er maar geen oordeel over hoefde te geven. In zijn brieven deed hij het toch: *'Zie toch in, dat dit alles in den grond volkomen onbeduidend is, een puistje van de kwade sappen van het moderne leven.'* Aan Nijhoff schreef hij: *'Onze moderne tijd, praat oneindig veel over kunst. Wanneer zal men inzien, dat dit evenmin fatsoenlijk is als voortdurend over zijn geloof te praten?'* Of in een andere brief aan Nijhoff: *'Ik ontken het bestaan van den artiëst.'* Richard Roland Holst moest aanvankelijk ook niets van Nijhoff hebben: *'Ik vind hem een vlerk, en de belangen der literatuur in zijn handen niet veilig.'*

Eind 1932 bedankt Huizinga voor het redacteurschap van *De Gids*, maar daartegenover staat dat hij in hetzelfde jaar rector magnificus van de Leidse universiteit wordt. In die functie ontketende hij een internationale rel. Een schandaal rondom het plagiaat van professor H. Th. Colenbrander eiste Huizinga's aandacht in hetzelfde jaar op.

Professor Colenbrander had een groot artikel in *De Gids* gepubliceerd over Willem van Oranje. Later bleek hij hele stukken van zijn betoog te hebben overgeschreven van Henri Pirenne. Nadat P.N. van Eyck en Pieter Geyl dit plagiaat via diverse kranten openbaar hadden gemaakt, schrok Colenbrander er niet voor terug een lezing over Willem van Oranje in de aula van de Leidse universiteit ten gehore te brengen, ter gelegenheid van de herdenking van de Vader des Vaderlands. De kwestie nam enorme proporties aan, onder meer omdat koningin Wilhelmina een van de luisteraars was geweest. Colenbrander, die al vanaf 1899 redactiesecretaris van *De Gids* was, weigerde die post op te geven, waarschijnlijk vanwege de neveninkomsten. Ook als hoogleraar trok hij zijn consequenties niet. Huizinga was rector magnificus (net geen *Gids*-redacteur meer) en vond dat Colenbrander maar het beste naar het buitenland kon vluchten.

Een officieel onderzoek bevestigde het plagiaat in *De Gids*, maar de lezing 'droeg het merk zijne persoonlijkheid,' zo luidde het oordeel. Colenbrander wilde niet begrijpen dat dit rapport vernietigend was en dat de enkele vriendelijke zinnen over de goede trouw van de professor formele academische plichtsbetrachtingen waren. Huizinga schrijft in een brief aan een van zijn collega's dat hem van psychiatrische zijde volmondig is bevestigd dat het hier een ziekelijke verzwakking van het onderscheidingsvermogen betrof. Maar Colenbrander trok zich niet terug, noch van de universiteit, noch uit de *Gids*-redactie.

Maar het allergrootste schandaal diende zich aan uit het oosten. We lezen erover in een brief van de rector magnificus aan de Minister van Buitenlandse Zaken. Een Duitse delegatie wetenschappers die een bezoek aan de Leidse universiteit bracht, stond onder leiding van Dr. J. van Leers. Deze man had een brochure geschreven (en in 1933 laten herdrukken) met de titel *Stunde: Juden raus*, waarin over de zogenaamde rituele moorden geschreven werd. Huizinga had Leers gevraagd of hij inderdaad de schrijver van deze tekst was. Nadat Leers bevestigend geantwoord had, verzocht de rector hem niet langer gebruik te maken van de Leidse gastvrijheid. 'Het doet mij hevig leed, maar ik kan U ten afscheid niet de hand reiken. U kunt gaan,' had Huizinga nog gezegd. De kwestie escaleerde omdat in dezelfde tijd een artikel van Huizinga voor een Duits his-

torisch tijdschrift werd gedrukt. Op het laatste moment wist de redactie van dit blad nog de mededeling onder het artikel af te drukken dat vanzelfsprekend niet tot publikatie was overgegaan als de kwestie met Van Leers zich eerder had voorgedaan. Huizinga kreeg via talloze brieven en krant artikels internationale bijval voor zijn gedrag. Alleen het college van curatoren vond dat hij zijn competentie te buiten was gegaan. Dat vond Huizinga niet en dat legde hij haarfijn uit aan het college in een brief. Misschien wel de langste die hij ooit schreef. Het college bleef volharden in zijn standpunt. Huizinga reageerde daar weer op met een ijzig briefje, waarin hij schreef geen reden te zien zijn standpunt te wijzigen en geen aanleiding te hebben voor een verdere gedachtenwisseling. Bij de overdracht van het rectoraat, een paar maanden later, refereerde hij onomwonden aan het incident en lichtte zijn standpunt nog eens toe. Hij moet zich in die dagen ernstig afgevraagd hebben hoe André Jolles tegenover de kwestie stond.

- Léon Hanssen, W.B. Krul & Anton van der Lem (redactie): *J. Huizinga. Briefwisseling I 1894-1924*, Veen/Tjeenk Willink, 550 blz.
- Léon Hanssen, W.B. Krul & Anton van der Lem (redactie): *J. Huizinga. Briefwisseling II 1925-1933*, Veen/Tjeenk Willink, 500 blz.